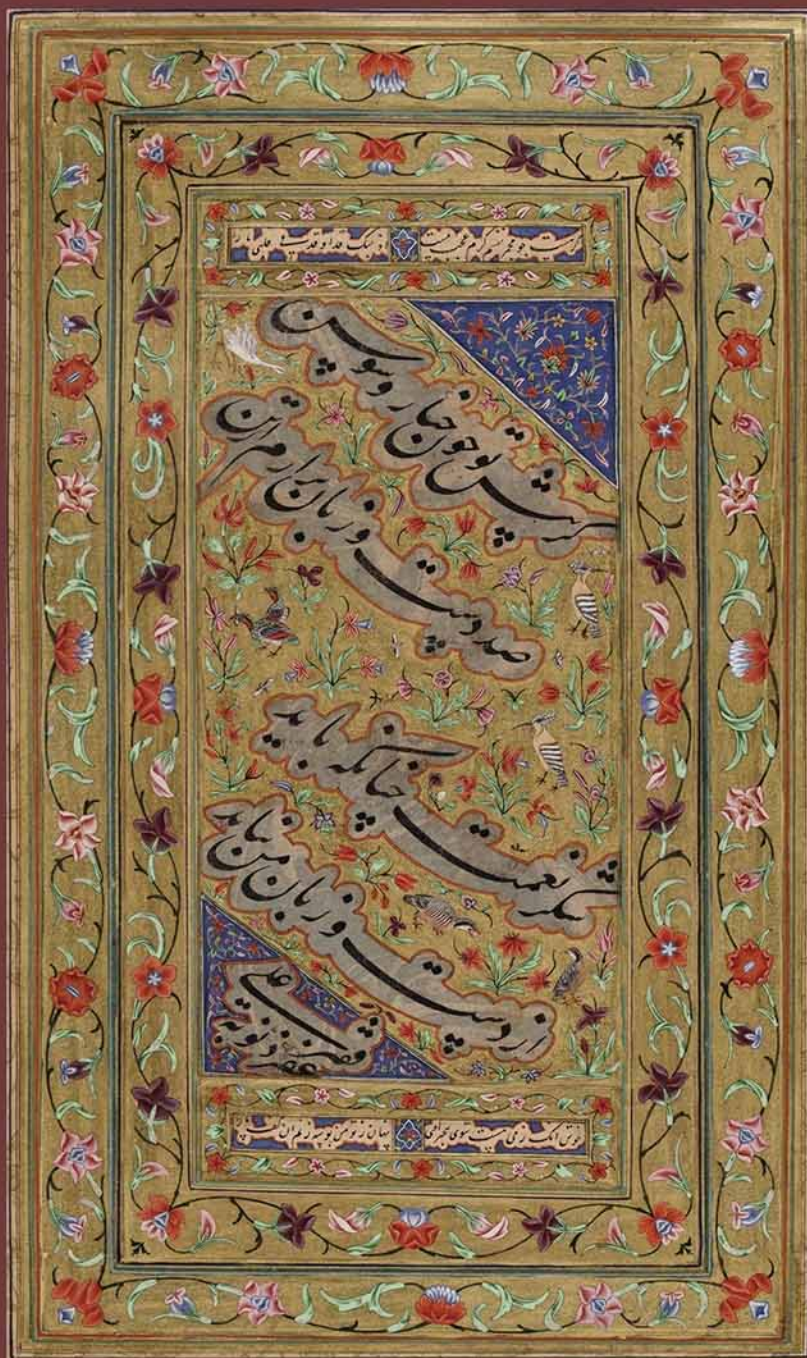

فصلنامه اطلاع رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه شناسی و ایران شناسی

دوره سوم، سال چهارم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۳۹۸ [انتشار: زمستان ۱۳۹۹]

سرسختن: دیپلماسی فرهنگی و میراث مکتوب • نظام تعریف/علی اشرف صادقی • معرفی سه منبع کهن رباعیات خیام / سید علی میرافضلی • سیدمهره و شکبه / علی صفی آققله • چند نکته و لغت از «مواهب الہی» معین الدین یزدی / احمد پنهانی • توضیحاتی درباره چند تن از مملوکان مومجوری دامغانی / راضیه آبدیان • تصحیح پتی از طلیان مرغزی / محسن احمدوندی • خاکم به دهان، درباره سابقه یک مثل / ویلہم باخرا، ترجمہ: سہاس ریوندی • نگاہی بہ «تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات انگلیسی» / مجالدین کیوانی • نقد و بررسی «دیوان ازرقی هروی» / مجالدین کیوانی • توضیحاتی درباره «بخشی از تفسیری کهن به پارسی» / مسعود قاسمی / مسعود قاسمی • رباعیات ختام بهروایت شیخ محمود بیروذاتی / سید علی میرافضلی • «تلفظ در شعر کهن فارسی»: سرشتی بایدہا و ناپیدہای پژوهش / علی شاپوران • حکایتی ساختگی از قرآنهای خطی افغانستان: نقادی بر کتاب «حکایت قرآنهای ناپیدای افغانستان» و مقاله «آغازی بر فهرست نگاری مخطوطات افغانستان» / مصوبہ نظری • نگاہی بہ تصحیح «خلاصۃ الاشعار و زیۃ الافکار (بخش یزد و کرمان و نواحی آن)» / مرتضی موسوی • معرفی و نقد کتاب «ناصر خسرو» / حسن حیدر زاده سردرود • نقد و بررسی ترجمہ «شکوئتلا» / سید احمد رضا قائم مقامی • دورنمایی از کتاب «قرآن موزخان» / زینب سادات ایلچی • نگاہی منتقدانہ بہ مقالہ «سنگ نبشتہای نویافته در آرامگاه داریوش بزرگ در نقش رستم (DNF)» / سہیل دلشاد • ریشہ شناس چہ می کند (۶-۱۰) / سید احمد رضا قائم مقامی • آثار نعیمہ مصطفی افندی / نصراللہ صالحی

فهرست

سرخن

دپلماسی فرهنگی و میراث مکتوب ۵-۳

جستار

نظام تعریف / علی‌اشرف صادقی ۷-۶
معرفی سه منبع کهن رباعیات ختیم / سید علی میرافضلی ۱۳-۸
سپیدمهره و شنکجه / علی صفری آق‌قلعه ۱۷-۱۴
چند نکته و لغت از «مواهب الهی» معین‌الدین یزدی / احمد بهنامی ۲۱-۱۸
توضیحاتی درباره چند تن از ممدوحان منوچهری دامغانی / راضیه آبادیان ۲۷-۲۲
تصحیح بیت‌ی از طیتان مرغزی / محسن احمدوندی ۳۰-۲۸
خاکم به دهان، درباره سابقه یک مثل / ویلهلم باخر: ترجمه: سپاس ریوندی ۳۳-۳۱

نقد و بررسی

نگاهی به «تأثیر ادبیات فارسی در ادبیات انگلیسی» / مجتالدین کیوانی ۴۹-۳۴
نقد و بررسی «دیوان ازرقی هروی» / مجتالدین کیوانی ۵۴-۵۰
توضیحاتی درباره «بخشی از تفسیری کهن به پارسی» / مسعود قاسمی ۶۴-۵۵
نکاتی درباره «تفسیر قرآن پاک» / مسعود قاسمی ۷۱-۶۵
رباعیات ختیم به روایت شیخ محمود پیربوداقی / سید علی میرافضلی ۷۵-۷۲
«تلفظ در شعر کهن فارسی»: سرمشق بایدها و نبایدهای پژوهش / علی‌شاپوران ۱۰۴-۷۶
حکایتی ساختگی از قرآن‌های خطی افغانستان: نقدی بر کتاب «حکایت قرآن‌های ناپیدای افغانستان»
و مقاله «آغازی بر فهرست‌نگاری مخطوطات افغانستان» / معصومه نظری ۱۰۸-۱۰۵
نگاهی به تصحیح «خلاصة الاشعار و زبدة الافکار (بخش یزد و کرمان و نواحی آن)» /
مرتضی موسوی ۱۲۵-۱۰۹
معرفی و نقد کتاب «ناصر خسرو» / حسن حیدرزاده سردرود ۱۳۶-۱۲۶
نقد و بررسی ترجمه «شکونتلا» / سید احمد رضا قائم‌مقامی ۱۴۱-۱۳۷
دورنمایی از کتاب «قرآن مورخان» / زینب سادات ابیطی ۱۴۶-۱۴۲
نگاهی منتقدانه به مقاله «سنگ‌نبشته‌ای نویافته در آرامگاه داریوش بزرگ در نقش رستم (DNF)» /
سهیل دلشاد ۱۵۹-۱۴۷

پژوهش‌هایی در باب تحقیق

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۶-۱۰) / سید احمد رضا قائم‌مقامی ۱۶۶-۱۶۰

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۱)

آثار نعیم مصطفی افندی / نصر الله صالحی ۱۷۰-۱۶۷

پیشکش به استاد ارجمند دکتر محمود مدبری

تصحیح بیتی از طیان مرغزی

محسن احمدوندی

دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی
mohsenahmadvandi@yahoo.com

می‌بینید معنای کلی بیت روشن است، اما بحث ما بر سر ضبط درست «بنیمه» در این بیت است.
مدبری (۱۳۷۰: ۳۲۰) اختلافات نسخ در ضبط این عبارت را اینگونه گزارش کرده‌است:

لغت فرس (ن.ل): بتیمه^۳ - عجائب اللغة: بهیمه

او همچنین یادآور شده‌است که این بیت در فرهنگ‌های لغت فرس، صحاح الفرس، قواس و عجایب اللغة به شاهد لغت «غوشای» نقل شده‌است، پس لازم است ابتدا بر معنای این واژه و شواهدی که در این فرهنگ‌ها برای آن ذکر شده‌است نظری بیفکنیم.

در لغت فرس به تصحیح عباس اقبال «غوشای» به فتح غین و سکون واو ضبط شده‌است و در معنی آن چنین آمده‌است (اسدی، ۱۳۱۹: ۵۱۶):

خوشه گندم و جو بود، دیگر سرگین گاو بود که بر دشت خشک شود. [طیان] گفت:

یکی ز راه همی زر برنماید و سیم
یکی ز دشت بنیمه همی چند غوشای

مصحح در پانوشت همین صفحه نوشته‌است که در نسخه دیگری از لغت فرس «بتیمه» ضبط شده‌است و برای توجیه ضبط خود در متن، «بنیمه» را چنین توضیح داده‌است: «ظاهراً نیمه در اینجا به معنی جامه‌ای است که امروز نیم‌تنه گویند». قید «ظاهراً» در آغاز سخن اقبال نشان می‌دهد که چندان از درستی معنایی که برای «نیمه» ارائه کرده مطمئن نبوده‌است.

در تصحیح دیگری از لغت فرس (به تصحیح مجتبابی و صادقی) ذیل این واژه آمده‌است (اسدی، ۱۳۶۵: ۲۲۴):

خوشه جو و گندم بود و گویند سرگین خشک باشد. طیان:

یکی ز راه همی سیم برنماید و زر
یکی به دشت بنیمه همی چند غوشای

مصححان در پانوشت همین صفحه، اختلافات نسخ را

طیان مرغزی یکی از شاعران مشهور اواخر قرن چهارم و اوایل قرن پنجم هجری است. او را یکی از معروف‌ترین هجوگویان و هزالان پیش از سوزنی سمرقندی دانسته‌اند و مطایبات و هجوهای او چنان شهرت داشته که به «طیان ژاژخای» ملقب شده‌است. در نوشتار پیش رو می‌کشیم تا با استناد به متون کهن و بهره گرفتن از دلایل جامعه‌شناختی به تصحیح بیتی از این شاعر بپردازیم.
در کتاب ارزنده شاعران بی‌دیوان که دربردارنده شرح احوال و اشعار پراکنده شاعران قرون سوم، چهارم و پنجم هجری است، در بیتی از طیان مرغزی چنین می‌خوانیم:

یکی ز راه همی زر برنماید و سیم
یکی ز دشت بنیمه^۱ همی چند غوشای

(مدبری، ۱۳۷۰: ۳۲۰)^۲

شاعر در این شعر از اختلاف طبقاتی موجود در زمانه‌اش می‌گوید؛ از اینکه گروهی، از بس دارندگی، حتی اگر طلا و نقره هم بر روی زمین ریخته‌باشد برای برداشتش خم نمی‌شوند و گروهی، از بس نداری، در دشت‌ها غوشای (سرگین خشک‌شده حیوانات) جمع‌آوری می‌کنند. چنانکه

۳. برای «تیمه» در اغلب فرهنگ‌ها دو معنا ذکر شده‌است: الف. گوسفندی که در حالت گرسنگی ذبح کنند و گوسفند شیردار که آن را در خانه دارند؛ ب. آن را شکل دیگری از «تیمه» دانسته‌اند و «تیمه» مهرهای سیاه و سفیدی است که به رشته کشند و برای دفع چشم بد بر گردن کودکان آویزند. بیت مذکور با هیچ یک از این دو معنا تعبیر و تفسیر روشنی نمی‌یابد.

۱. چون در اغلب نسخ خطی کهن حرف اضافه «به» متصل به کلمه بعد از خود نوشته می‌شده‌است، در اشعاری که در این یادداشت ذکر شده، همه جا این نکته را مراعات کرده‌ایم تا بتوانیم امکان تصحیف کلمات را بهتر نشان دهیم.
۲. در چاپ کتاب شاعران بی‌دیوان خطایی رخ داده و صفحه ۳۲۰ به جای صفحه ۳۲ نیز چاپ شده و یک صفحه از ابیات شهید بلخی افتاده‌است.

ما در اینجا با مؤلف عجایب اللغه درباره ضبط این واژه هم‌نظریم و معنایی را که دهخدا برای این ترکیب ذکر کرده است درست‌تر می‌دانیم و معتقدیم که «بنیمه» و «بنیمه» هر دو شکل‌های تصحیف‌شده «بهیمه» است. برای این سخن در ادامه دو دلیل ذکر می‌کنیم، دلیل نخست دلیلی است جامعه‌شناختی و دلیل دیگر متن‌شناختی.

نخست. می‌دانیم که بنای زندگی اجتماعی اغلب ایرانیان در طول قرن‌ها بر شیوه زندگی روستایی و عشایری نهاده بوده است و بازتاب بسیاری از آداب و رسوم و مناسبات و ملزومات این شیوه زندگی را در متون ادبی کهن می‌توان دید. هرچند بین ما و برخی متون کهن قرن‌ها فاصله افتاده است، اما ثبات نسبی زندگی روستایی و عشایری در این سرزمین باعث شده است که برخی مناسبات این شیوه زیست بی‌تغییر بماند و شباهت‌ها و قرابت‌های فراوانی میان زندگی روستاییان و عشایر امروز با مردمان قرن‌ها پیش، که به این شیوه زندگی می‌کرده‌اند، وجود داشته باشد؛ شباهت‌ها و قرابت‌هایی که در زندگی شهری از دست رفته‌اند و قابل پی‌جویی نیستند.

کسانی که مثل نگارنده روستازاده‌اند می‌دانند که تا همین سال‌های اخیر روستاییان و عشایر در نبود نفت و گاز، برای گرم نگه داشتن خانه و چادر و درست کردن غذا، در کنار استفاده از هیزم، سرگین چارپایان (= غوشای) را هم که در آغل آنها یا در دشت‌ها خشک شده بود جمع‌آوری و در گوشه‌ای از خانه انبار می‌کردند تا از آن به‌عنوان سوخت استفاده کنند. این کار از دو جهت به‌صرفه بود، یکی اینکه برخلاف نفت و گاز برای روستاییان و عشایر سوختی رایگان و در دسترس محسوب می‌شد و دیگر اینکه آنها را از بریدن چوب درختان بیشتر بی‌نیاز می‌کرد و فواید زیست‌محیطی بسیاری در پی داشت. بر این اساس، ما بر آنیم که شکل درست ترکیب یادشده در بیت طیان مرغزی «بهیمه» است و معنای بیت چنین است که یکی از سر سیری برای برداشتن زر و سیم افتاده بر زمین خم نمی‌شود و یکی هم از سر تنگدستی و فقر در دشت‌ها مشغول گرد کردن

برشمرده‌اند و ضمن رد معنایی که اقبال برای «بنیمه» ارائه کرده است، چنین نوشته‌اند:

دا: به تیمه، ن: بتیمه، قواس و صحاح مانند متن. اقبال «نیمه» را با احتمال بمعنی نیم‌تنه دانسته است، اما بیشتر محتمل است که «نیمه» در اینجا بمعنی نصفه و پاره باشد و ظاهراً «بنیمه» یعنی پاره‌پاره و نیمه‌نیمه در معنی قیدی.

در اینجا نیز دو قید «محتمل است» و «ظاهراً» نشان می‌دهد که مجتبایی و صادقی نیز، همچون اقبال، از درستی معنایی که از این کلمه ارائه داده‌اند اطمینان نداشته‌اند.

در صحاح الفرس ذیل لغت «غوشای» همان توضیحات لغت فرس با اندک تغییری در مصراع اول تکرار شده است (شمس منشی، ۱۳۵۵: ۳۰۵):

دو معنی دارد: اول سرگین خشک باشد. دوم خوشه جو و گندم باشد. طیان گفت:

یکی ز راه همی سیم برنمدارد و زر
یکی ز دشت بنیمه همی چَند غوشای

و مصحح در پانوشته همین صفحه اختلاف نسخ را برشمرده است و ضمن تکرار سخنان اقبال در حاشیه لغت فرس، درباره معنای «بنیمه»، گفته است که دهخدا این عبارت را «بهیمه» ضبط کرده و معنای آن را «برای هیمگی» دانسته است.

در فرهنگ قواس نیز ذیل این واژه همان توضیحات لغت فرس و صحاح الفرس تکرار شده است و برای شاهد این واژه نیز همان بیت طیان مرغزی با اندکی اختلاف در مصراع اول آمده است (قواس، ۱۳۵۳: ۱۴۱):

سرگین ستور که در دشت خشک شود. طیان گوید:

یکی ز راه زر و سیم برنمی‌دارد
یکی ز دشت بنیمه همی چَند غوشای

در عجایب اللغه نیز درباره این واژه چنین می‌خوانیم (ادیبی، ۱۳۸۹: ۱۵۶):

سرگین چارپای بود که در دشت خشک شده باشد. طیان گوید:

یکی ز راه همی سیم برنمدارد و زر
یکی ز دشت بهیمه همی چَند غوشای

- _____ (۱۳۶۵). لغت فرس. به تصحیح فتح الله مجتبابی و علی اشرف صادقی. تهران: خوارزمی.
- شمس منشی، محمد بن هندوشاه (۱۳۵۵). صحاح الفرس. به اهتمام عبدالعلی طاعتی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- قواس، فخرالدین مبارکشاه (۱۳۵۳). فرهنگ قواس. به اهتمام نذیر احمد. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مدبری، محمود (۱۳۷۰). شاعران بی دیوان. تهران: پانوس.

سرگین خشک شده به عنوان هیمه و هیزم است.*

دوم. گذشته از توضیحی که پیشتر آمد و با آن معنای بیت روشن تر شد، در لغت فرس بیت دیگری از شاعری به نام علی قرط، که هم عصر طیان مرغزی است، نقل شده که در درستی بیت بدین ضبط و با این معنا برای ما شک و شبهه ای نمی گذارد. در این فرهنگ در ذیل واژه «غوشا» که شکل دیگری است از «غوشای»، آمده است (اسدی، ۱۳۱۹: ۱۲):

غوشا: [سرگین] گاو و گوسفند باشد. علی قرط گفت:

رو همان پیشه که کردی پدرت
هیزم آور ز رز و چین غوشا

قرار گرفتن هیزم و غوشای در کنار هم در این بیت، پیوند هیمه و غوشای در بیت طیان مرغزی را بر ما روشن تر می کند و نشان می دهد که در گذشته کسی که هیزم جمع می کرده، به جمع آوری غوشای هم می پرداخته است و این دو کار ملازم هم بوده اند. همچنین بافت طعنه آمیز کلام نشان از آن دارد که هیزم گشی و غوشاچینی شغلی پست بوده است که احتمالاً طبقات فرودست جامعه بدان می پرداخته اند تا از طریق جمع آوری و فروش آن به ثروتمندان امرار معاش کنند و این نکته با مضمون بیت طیان مرغزی، که در آن می خواهد اختلاف طبقاتی موجود در جامعه را نشان دهد، همخوانی کامل دارد.

منابع

- ادیبی (۱۳۸۹). عجایب اللغة. به تصحیح محمود مدبری. کرمان: دانشگاه آزاد اسلامی.
- اسدی، علی بن احمد (۱۳۱۹). لغت فرس. به تصحیح و اهتمام عباس اقبال. تهران: مجلس.

* گویا سرگین خشک را نمی توان نوعی هیمه به شمار آورد، زیرا هیمه نه به هر نوع سوخت، که به چوب خشکی که برای سوزاندن گرد می کرده اند اطلاق می شده است. از این روی، ظاهراً بهتر است مصراع دوم را اینگونه معنی کنیم: یک نفر [از سر فقر] هنگام [گرد کردن] هیمه سرگین خشک [نیز] برمی چیند. بیتی که از علی قرط نقل شده است نیز مؤید این معنی است و نشان می دهد که اولاً غوشای چیزی غیر از هیمه است و ثانیاً جمع آوردن غوشای در حین گرد کردن هیمه معمول بوده است (بدان می ماند که بگوییم «موقع خردن هیزم نفت هم بحر»). ویراستار

Table of Contents

Editorial

Cultural diplomacy and the written heritage	3-5

Articles

Nizām-i Ta'rifā / Ali Ashraf SADEGHI.....	6-7
An introduction of three old sources of the <i>Rubā'īyyāt</i> of Khayyām / Seyyed Ali MIRAFZALI	8-13
<i>Sipīd-Muhra</i> and <i>Shankha</i> / Ali SAFARI AQ-QALEH	14-17
A few points and some words considering <i>Mawāhib-i Ilāhī</i> of Mu'tin ul-Dīn-i Yazdī / Ahmad BEHNAMI	18-21
Some remarks on several of Manūchihirī-yi Dāmghānī's patrons / Raziye ABADIYAN.....	22-27
Editing a couplet of Ṭayyān-i Marghẓī / Mohsen AHMADVANDI.....	28-30
Dust in my Mouth (I should not speak in such a manner): on the origin of an idiom / Wilhelm BACHER; Translated by Sepas RIVANDI	31-33

Reviews and Critiques

A look into <i>Persian Literary Influence on English Literature</i> / Majdoddin KEYVANI	34-49
A review of <i>Dīvān of Azraqī-ye Heravī</i> / Majdoddin KEYVANI	50-54
Some remarks on <i>A Fragment of an Old Exegesis in Persian</i> / Masoud QASEMI	55-64
Some remarks on <i>An Interpretation of the Holy Qur'ān</i> / Masoud QASEMI	65-71
Shaykh Mahmūd-i Pīr-Budāqī's narration of the <i>Rubā'īyyāt</i> of Khayyām / Seyyed Ali MIRAFZALI	72-75
<i>Pronunciation in Classical Persian Poetry: an exemplar for what should and should not be done in research</i> / Ali SHAPOURAN	76-104
An apocryphal story about Quran manuscripts in Afghanistan: a review of <i>The Story of Invisible Qurans of Afghanistan</i> , and "A Beginning of Cataloguing Manuscripts in Afghanistan" / Masoume NAZARI	105-108
A look into the edition of <i>Khulāṣat al-'Ash'ār va Zubdat al-'Afkār (Yazd, Kerman and its suburbs)</i> / Mortaza MOUSAVI	109-125
An introduction and a review of <i>Nāṣir Khusraw</i> / Hassan HEYDARZADEH SARDORUD	126-136
A review of the Persian translation of <i>Shakuntala</i> / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI	137-141
A bird's-eye view of <i>Le Quran des Historians</i> / Zeynab Sadat ABTAHI	142-146
A critical look into "A Newly-Found Inscription at the tomb of Darius-the-great in Naqsh-e Rostam (DNf)" / Soheil DELSHAD	147-159

Essays on Research

What does an etymologist do? (6-10) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI.....	160-166

Iran in Ottoman Texts and Sources (20)

Works of Na'imā Muṣṭafā Efendī / Nasrollah SALEHI	167-170

Gozarash-e Miras

**Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology**

**Third Series, vol. 4, no. 1 - 2, Spring - Summer 2019
[Pub. Winter 2021]**

Properietor:

The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:

Akbar Irani

Assistant Editor:

Masoud Rastipour

Managing Editor:

Younes Taslimi-Pak

Cover:

Mahmood Khani

Print:

Miras

**No. 1182, Enghelab Ave.,
Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,
Tehran, Iran**

Postal Code: 1315693519

Tel: 66490612, **Fax:** 66406258

Website: www.mirasmaktoob.ir

E-mail: gozarash@mirasmaktoob.ir